This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री॰॰॰णायनमः ॥ त्रिकलजाकविंद्रेण भाषाकुसुममंजरी ॥ रचितेयं विरंजिप्या सज्जनभ्रमरु
प्रिया ॥ भवंतमभीवादयामी ॥ आयुष्मान् भव ॥ कस्माद्देशादागतो भवान् ॥ आर्य इदानीं दक्षि
णदेशादागतोहं ॥ केके देशाः दृष्टाः भवता ॥ मयानुरुष्ठदेशोदृष्टः ॥ पुनः कोदेशोदृष्टः ॥ पश्चा
त्कलिंगदेशोदृष्टः ॥ पुनः कोदेशोदृष्टः ॥ पांड्यदेशोदृष्टः ॥ संतिकिं पांड्यदेशे कवयः ॥ बहवः
संति ॥ तार्किकाः संतिकिं ॥ संत्येवतार्किकाश्च ॥ कतिसंति ॥ गृहेगृहेचयथेलाः संति ॥ तेकथं
विधाः ॥ युक्तियुक्तकथनप्रवीणाः ॥ कंदलिकतवानुयोः ॥ प्रशस्तपदभाष्यपाठकाः ॥ कुसुमां
जलिकुसुममंजरीमधुकराः ॥ लीलावतीविमतिप्रकाशाः ॥ वैशेषिकानरलिकिरणविमल
मतिसरोहाः ॥ सर्वेकिं बहिनातनतार्किकाः मांहांतः संति ॥ किंतु वक्तव्यं ॥ अथतत्रदेशेको
राजा ॥ कौदसुलः ॥ कथंधवारीवं कौदधानः ॥ किंनामधेयः ॥ कुवनगदैवतनि ॥ कथ

Acc. No. – 1601 M-1578
Title – भाषाकुसुममञ्जरी
Author – त्रिकलजाकविन्द्र.
Date – ?
Subject – व्याकरण.
folio – 13
Xerox – 26.

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M-1578 Dist. Nagpur

Checked 2019

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यसखे॥ तत्र राजा पांड्यो नाम॥ सकलजनमनोज्ञगुणः॥ स्वधर्मकर्मपवीत्रचारित्रः॥ कवि
जनानंदी॥ वाग्मी॥ स्वजननटगायकविद्वज्जनपरिवृतः॥ समृद्धौ कुबेर॥ कांचिनगरेवर्तते॥
सखे किमसौ राजा दाताज्ञाता॥ दाताज्ञाता च॥ कल्पवृक्षोपि तेन तादृशो न भवती॥ ज्ञाने पुन
स्तादृशं न जाने॥ वयस्य॥ किमसौ राजा विद्वज्जनेषु महांतं बहुमानं करोति॥ महतीप्रजांक
रोति॥ सखे नस्य राज्ञः सामर्थ्यं महद्दिश्यते॥ वयस्य किमुच्यते॥ कुबेरस्यापि तादृशं सा
मर्थ्यं नास्ती॥ अहो आश्चर्यमाश्चर्यं॥ सखे किमसौ राजा भवंतं जानाती॥ वयस्य सम्यकु
जानाति॥ निश्चयं सन्मानं विदधाति किं॥ निश्चयं सन्मानं आदधाति॥ वयस्य॥ तेन महा
राजेन तव पुनः किं विहितं॥ सखे बहु विहितं॥ आकर्णय कथयामि॥ आसह्यप्राउदमति
मात्वं सेवं दत्तं॥ ब[illegible]हवो बलिवर्दा महिष्यो धेनवश्च दत्ताः॥ बहुभिरस्त्रवस्त्रानिवस्त्रालिव॥
गृहे [illegible]गपदार्थजाते न भवितव्यं॥ तावदेतन्मानेना॥ सखे॥ तर्हि राजा नाम सत्यमेव॥ सखे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रागांगनामानां त्वमेव फलभाक् ॥ यस्मादेवंविधां फलां संप्राप्यत समेधसे ॥ वयस्य येवंविध निष्ठां सं
प्राप्य ॥ भवद्विधानां श्रुतिस्मृतिशास्त्रपुराणपारंगतानां प्रभूतनब्रम्हतेजोभाजानां ॥ नांत्रवि
रतनिजनित्यानुष्ठानानां अनघतेजसां मयि न रूपासंभवती ॥ सखे ॥ अति विनयाभिरामो भ
वान् ॥ अथवा विनयप्रधानाः खलु सर्वे पुण्या भवंति ॥ गुणाः गर्वाभावः खलु विद्यायाः फलं ॥ व
यस्य ॥ मम का नाम विद्या वर्तते ॥ भवद्विधाः पुनः मिव मां प्रेमाविष्टेन मनसा मानयंति ॥ ननु
महत्यां विद्यायां विद्यमानायामपि योगर्वं न करोति ॥ स खलु वीद्वान् ॥ नानुल्पेपि विद्यायाम
विद्यमानायामपि वयं विद्वांस इति सर्वज्ञत्वाभिमानमवष्टभ्य तिष्ठंति ॥ स्वरैव ह्रिमल्पधि
यां विद्यागर्वेण ॥ को नाम सर्वासु विद्यासु गर्वमुद्वहति ॥ यद्यपि देवी सरस्वती विद्याभासं
तुंस्व हस्तविन्यस्तपुस्तकमास्ते ॥ वयस्य नहि सर्वे सर्वज्ञाः धापिकापि प्रगल्भो भवति ॥ सर्वज्ञो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नामभगवान्महेश्वरएव॥ अपरोनास्ति॥ ननुयुक्तमुक्तंभवता॥ ततावः तिष्ठतु॥ कथय॥
त्वंपुनः कुत्रत्यः॥ कुत्रावासस्थानं॥ कुत्रगमनं॥ आगमनस्य किंकार्यं॥ सखे अहंभागीर
थीकुलेत्रनिवासस्थितीर्थगः॥ शोभते किंभगवान् विश्वेश्वरः॥ नितरांशोभते॥ किंवक्त
व्यं॥ शोभांप्रयच्छति॥ तस्यदेवस्य नित्यसंशोभनमस्ति॥ ननुतथैवयुक्तंभगवतः॥ सखे
भवतागंगागताकिं॥ कुंगतोस्मि॥ समृद्धाभगवतिगंगा॥ समृध्यैव॥ वयस्यतत्रकतिनै
ष्ठिकाः संति॥ किंतेव्याकुर्वंति॥ कुंवेदशास्त्रार्थान्बोधयंतिकेचित्॥ वेदांतशास्त्रंकेचव्या
कुर्वंति॥ केचनन्यायशास्त्रंव्याकुर्वंति॥ केचनवैशेषिकंव्याकुर्वंति॥ एवंग्रामाग्रराः सं
ति किं॥ संत्येव॥ तेपिव्याख्यानंकुर्वंति॥ केचित्विश्वेश्वरनिकटे॥ ध्यानानंदास्तिष्ठंति॥
केचिद्विश्वेश्वरंहृदयंतःस्तिष्ठंति॥ केचिन्नीराहाराविश्वेश्वरस्मरणपरायणाः मोक्ष

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३

आगच्छ॥ वयस्य आगतोस्मि॥ किमाकर्णयसि॥ किं मरवालि॥ किंनु त्वं भवता॥ वयस्य उक्तं मया॥

शाकः सन्ति किं॥ संत्येव॥ किमाश्चर्यमस्ति॥ कः स्तुपः॥ कुंतिरस्य नस्तु धान्यसंसर्विः॥ निर्जितसुवर्ण

वल्लीमदुल आढकस्तुपः॥ वहितनाम्नराद्रूपोविदलमुकुन्दस्तुपः॥ अनंभीदशं॥ कुंदस्तुकल्प

डुलमतिविशादं शालयन्तं॥ वयस्य मठकीसंतिकिं॥ सुपक्वाः संति॥ अरूपाः संति॥ कुपू

रीकाव कुत्र आराः संति॥ वयस्य॥ केके॥ लड्डुकाः॥ शष्कुल्यः॥ मोदकाः॥ सरंजकाः॥ हिलका

दयः॥ केके शाकाः॥ संतोकं पटो॥ लोका॥ कोशातकि॥ कारवल्ली॥ फलं॥ उर्वीकः॥ कदलीदंडः॥

कदलीपुष्पं॥ कदलीशालाटवः॥ बृहतिफलं॥ सिंगहफलं॥ अलाबुफलं॥ कुष्मांडफलं॥

कंदः॥ शाकोलः॥ आलकं॥ आसारः॥ कुं वयस्य॥ पत्रशाकाः संति किं॥ कुंतु पोदकिशाकि नि

सीमशाकः॥ मछासा॥ जीवंती॥ कालशाकः॥ द्रोणशाकः॥ वादंकी॥ वांगेरी॥ सर्वे फलानि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मार्गांतसमागानिवसंति॥ अहो कृतार्थास्ते॥ अतस्तेषां जन्म सफलं॥ अहो तैः पूर्वं किं वा सुकृ
तं कृतवंतः॥ ननु पूर्वमकृतसुकृतस्य विधेयस्य स्मरणं कथं संभवति॥ सखे सम्यक्पृष्टवासि
ं भवता॥ ननु श्रीचित्रकूटादागतेन॥ त्वयात्र कियान्कालो नीतः॥ एको मासो नीतः॥ येनसंवत्स
रो नीतः॥ केन मार्गेणागतोसि॥ विंध्यस्य मार्गेणागतोस्मि॥ सांप्रतमागंतारो गंतारश्च सं
ति किं॥ कुसंत्येव॥ बहवो यातयाश्चान्येव॥ एवं कृतार्थोभगन्रु॥ अहो कुटुंबवता मयाका
लो निष्फलो नीयते॥ अहो तेन जन्मना किं॥ यत्र परमार्थहेतुः पुरुषार्थो न विद्यते॥
किं मयानाम मया गंतुं शक्यं तत्र सत्वं मविकलेंद्रियो वर्तसे॥ समर्थोसि गंतुं॥ ननु तथैवा
हं कर्तुं यतिष्ये॥ तथाकुतः अहमपि तु हृदमाकुयतेन सह संभाषणं करोमि॥ सखेदं न

6

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

बहूनि संति किं ॥ कं कदलीफलानि नारिकेलानि ॥ कुनफलानि ॥ खर्जूरफलानि ॥ बदरीदाडि
मतुर्वकम ॥ मातुलुंगफलानि ॥ द्राक्षा ॥ मृद्विका ॥ पारावारफलानि ॥ किं न संति ॥ अस्ति सवि
शिनं दधि ॥ अस्तेव ॥ कथंविधं दधि ॥ सखे शाशिनि भं माहिषं दध्यस्ति ॥ शर्करा स्वादुग
व्यं व दधि ॥ वयस्य कीदृशी शर्करावर्तते ॥ अस्ति धवलं मधुरो पिस्वदुतरं ॥ ताहिं मधुरं कीदृ
षां ॥ बहूनि मैरेयानि संति ॥ सखे ॥ नव शरीरपुष्टिरेव भोजनसुखुतामावहे ॥ वयस्य ॥
गृहक्रियातवका ॥ सखे ॥ सांप्रतं मापलं गलोसपिस्तंदुलादिकं संपाद्य गृहे एतदन्नपाके तेस
ति शुल्का ॥ सुखेन क्षियते ॥ सखे साधु साधु ॥ कृतभोजने मयि ॥ वेदपाठपटवो वटवः समा
यास्यंति ॥ ततः परं मध्येन परस्कृस्यामि ॥ त्वं पुनः प्रभाते किं करीष्यसि ॥ सखे ॥ अहम
पि प्रभाते समुत्थित तु विमलासकलभूतसाक्षीणीं भगवतीं संध्यामुपास्य ॥ सकल

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४

ोभ स्वाक्षीणां मयूरमालिनं ॥ भगवंतं सूर्यं ॥ नत्वा गत्वा पत्नीं माध्याह्निकं संपाद्य ॥ तदनंतरं आमध्या
ह्नं विद्याविनोदेन स्थित्वा स्नानं तस्मानोदेवपूजां च कृत्वा ॥ वैश्वदेवं बलिहरणं निर्वर्त्य ॥ तदनंतरं
भोक्ष्ये ॥ तदा तांबूलं दत्वा पथ्यं आचरिष्ये ॥ सखे मया चिरसंभाषणेन महान्विलंबः कृतः ॥ अ
हं वत्सां हित्वा गंतुं न शक्नोमि ॥ किं करोमि ॥ दुर्निवारः खलु सज्जनस्नेहानुबंधः ॥ सुधापि
स्नेह सुखस्य समतयानुक्रमं नारोहतीति मन्ये ॥ वयस्य ॥ स्नेहस्य किं नाम तुल्यमस्ति ॥ येन
मनोज्ञं ॥ सुहृदं दृष्ट्वा ॥ पुमान् अत्यंतं सुखमनुभवति ॥ संगमेन निरवृतिमाविशति ॥ किं बहुना ॥
तेन महता स्नेहगुणेन संयतोस्मि ॥ नचैवाहं त्यागमिष्यामि ॥ त्वइ ममापि बंधुस्नेहबंधः ॥
अहं भवंतं विहाय ॥ गंतुं न शक्नोमि ॥ जंतुं महत्कार्यमस्ति ॥ अतः कारणाद्गच्छामि ॥ सखे ॥ र२
क्रियताकालेनावयोः समागमो भविष्यति ॥ वयस्य ॥ आगामिन्यां ॥ पौर्णिमासीद्दिनी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यायां मम पुत्रोपनयन महोत्सवो भविष्यति ॥ ततः परं ॥ मासे व्यतीते वीवाह महोत्सवो भवि
ष्यति ॥ तदनंतरं मावयोः पुनरपि समागमो भविता ॥ तदर्थमेव सामग्रिबाह्लिमं धीयते ॥ म
हती सामग्रि शाकादि ॥ नवा गोधूमाः ॥ उमाश्चवलिद्धताः ॥ शालितंडुलाश्च ॥ घृतं च प्राज्य
माज्यं ॥ नानाविधानि मंदीरालीसंग्रहितान्यपि तत्तदर्हाणि विचित्राणि वस्त्राणि ॥ बंधुनां
तु देष्ट्विता श्च पुरुषाः ॥ विरचिता विवाहमंगलवेदिका ॥ किं बहुना ॥ सर्वे पदार्थजातं सर्वी
भूतं वर्तते नुनं ॥ अधुना मदीये मदागमन प्रति ॥ क्षणापरैः स्थियते ॥ सत्वरं गंतव्यं ॥ भ
वतानत्याज्यः ॥ स्नेहबंधः बुद्धिसंधिरेव मत्संनिधिः ॥ यो भवानिव सत्य वादि हितावहः ॥
परोपकारी सत्वान्नुनिर्मत्सरो धार्मिकः ॥ स धर्मो मे विद्यते ॥ परं मित्रं ॥ सर्वे स खलु सत्व ॥
यो भवानिव सदा हृदयं हरति ॥ यो भवानिव श्वाड्हृदयो वदान्यश्च ॥ वयस्य ॥ येव मे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

५

वभवति ॥ यतोरत्नभूतो भवांस्तु मयासुहृल्लब्धः ॥ वरत्नैभवपूर्विंदते ॥ इत्येतत्सत्यंजातं ॥ यत्परी
क्षमणमधरकरं गुणावनमङ्गलं ॥ सखेनिश्चयस्य ॥ केनापिपुण्यपात्रेनकदाचित्तुचापिलोचन
गोचरतां प्रयांति ॥ वयस्य ॥ सुलभान्येवरत्नानि ॥ पुनःसकललक्षणविशेषभाजोगला
स्य ॥ पुरतयेवतिष्ठंति ॥ सकलपदार्थाः पदार्थाः ॥ किंतुसकलगुणाकरसंदोहसिंधुः दुर्लभो
बंधुः ॥ सखे ॥ अपूर्वः [redacted] खलुसखे ॥ अपूर्वंफलं ॥ अनभ्रंवर्षं ॥ सकलमेदभारणं ॥ नवेदं
दर्शनं दिष्ट्यामयाप्राप्तं ॥ वयस्य ॥ अनुरूपसमागमः ॥ श्रेयांसिसंपादयति ॥ वयस्य
युक्तमुक्तंभवता ॥ वस्येदमयाद्यं ॥ सुजनकंठभूषणं ॥ भवत्संभाषणं ॥ भवत्संभाषणं ॥
वयस्य ॥ सकलजनस्यापिदुःखमहार्णवोत्तारणयानपात्रीसज्जनमैत्रीनकरोतिरागानु
भयं ॥ व्यपोहंतिपापानि ॥ निरस्यत्यशुभानि ॥ शुभानिसंततं ॥ संतनोति ॥ यथाराम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मैत्रिसुग्रीवबिभीषणोरक्षा॥ यथा श्रीकृष्णमैत्रिपांडवान्रक्षितवंत॥ तथैवमवन्मैत्री
मांरक्षति॥ सखेतथानवक्तव्यं॥ त्वमेवाहं॥ अहं त्वमेव॥ इतिगम्यतां॥ पुनःपाणिंहस्ते
पुत्रीकाःप्रेपणीया॥ तथाचेन्महतिचिंतासंततिः॥ संततंस्यात्॥ अहंवसमक्षेममितिन
हित्तच्यसमागम्यतां॥ पुनःपाणिंहस्तेपुत्रिकाः बलिरस्यप्रस्थापइष्यामि॥ सखेऽस्मा
कंम्यभवतुत्रस्यकृतिसंवत्सराःसंवृत्ताः॥ वयस्यअष्टसंवत्सरः॥ संवर्त्तते॥ सखेतर्हि
उपनयनकालोविवाहकालश्चासन्नः॥ सखेकस्यपुनः पुत्रीवधूः॥ सखेमद्गृहीत्यो
भ्रातुरेवपुत्रि॥ तथाचेत्सत्येवसंबंधः॥ सामयानस्यास्ति॥ नचस्वेवनितरांसतिसख्या
ति॥ प्रशस्तानि॥ किंचशतंधेनूनां॥ संतिबहवः बलिवर्दाः॥ प्रस्तु पट्परिमितस्त्रीदा॥

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M.1578 Dist. Nagpur

11

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

८

चारिण्यः सप्त महिष्यः ॥ आयो मयाः पंच षट् संति राजपुत्र्यः ॥ गृहे भृत्याश्चत्वारः ॥ नवतिस्त्रः परी
चारकाः ॥ प्रतिदिनमतिपथयोः दशाह्वाद दशागृहे भुंजंते ॥ बांधवाः सकुटुंबाः मासद्वयं मासत्र
त्रयं वा ॥ यथेष्टं तु आगमनसमये संप्राप्ताः कृत्वा गच्छंति यतेरेवं तु तथा सन्मानमाग
त्य ॥ तिष्ठंति ॥ सखे ॥ तथा त्वं सम्मानित रत्नसुवर्णैरेव ॥ ते न तु संकल्पितोऽस्मत्समधः
ते नवकल्पयापरं पराः भवंतु ॥ सुखं भवतुः ॥ सकलपुत्रमित्रवर्गः ॥ स्मरामि सुहृदं ॥ दत्तु
मत्यानुवर्तते सद्भवः ॥ आगच्छ सकुटुंबो मां द्रष्टुं ॥ वयस्य गन्तव्यतो दूरे भवद्ग्रामः ॥ किं
नामधेयोऽसौ तस्य ॥ ग्राममस्य परीसनस्थ ॥ कस्तास्य स्वामी ॥ कस्य दिशि तिष्ठति ॥ केन
मार्गेण गंतुं शक्यते ॥ कुत्र वर्त्मनि चोराः संति ॥ तस्मिन् देवी नास्ति ॥ तस्मिन्तु दुर्गा वार्
ति ॥ अस्तु ॥ मध्ये विजयाभिधानपुरमस्ति ॥ तदुत्तरे सुतवनमस्ति ॥ तस्मिन्ने

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ववनेप्रातरस्नानंमुत्क्रान्तनः सुखेनगंतुंशक्यते॥तत्रमार्गेबोन्न रवार्तापिनास्ति॥
अत्रमार्गेसंततमेव॥अनेकभारसहिताआगंतारोगंतारश्च॥अपिवसंति॥अ
त्रैवमार्गेपदार्थानांमहानर्घोस्ति॥प्रयासोपितत्रैवमार्गेनास्ति॥वयस्यकिंगंगा
प्रांतस्थायांतीरएव॥भवद्ग्रामः॥तीरमेव॥अहोभाग्यं॥सकलजनपंकसंहल
नविमलतरपटुतरगंगार्तिहारति॥नपावयत्य॥सम्यक्दर्शनमेवगंगास्ना
नंभविष्यति॥कृतार्थोभवान्॥यतःप्रावर्तिष्ठः भवत्याग्राममान्येवगंगा॥मम
दीनवर्यामाकर्णय॥आम्हेमुकुन्तेंउध्याप्यमु विमुत्वासकलांतर्यामिनंभगवंतं
अंतःकरणेनिधायध्यात्वानंतरनिबिडतरतमःसबलपाटलपटुकरेदिन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

७

करोमि॥ किंचिदभ्युदिते सति दंतधावनो गंगातीरमागत्य प्रवाहमवगाह्य विहितस्नानतीरमाग
त्य प्रभाते संध्यावंदनं विधाय॥ गायत्रिपुरसरंजपंनीयविधिं समाप्य॥ देवर्षिपित
तर्पणानि दत्त्वा॥ अथ ध्यसेवनं कृत्वा नमस्कृतसकलदेवतेन॥ गृहमागत्य प्रतिदि
नं सुखेन तिष्ठामि॥ सर्वे॥ नित्यमेवं कालं नयतस्तव भार्यं अशक्तुं चरितुं॥ आ
कर्णय यदा न वयं मस्माकं॥ ख्यिं न करोमी॥ दुष्यारिण्य हं न गच्छामि॥ नकथं च नक्षां
चनादिन सेवे॥ परापराधेन प्रमत्तेन दुष्टमपि॥ न दूषयामि॥ परधनं तृणं मन्ये॥
परोपकारमेव करोमी॥ तथा समृद्धिं अतिथिभ्यो ददामि॥ नंदामि बंधुसंदोहं॥ ब
हुमानं करोमि॥ मित्रेषु गच्छामि च॥ पुण्यस्थलानि पश्यामि॥ विशिष्टदेवताश्च॥
श्रद्धो मिव॥ पुराणानि॥ परीशीलयामि॥ नानिशास्त्राणि॥ आकर्षयामि च चा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विभूषेण २

लाक्यादिमहानुभावदत्तानि निनिशास्त्राणि ॥ एवं बहुनास कलमप्यपुस्तकं वीक्षाहाय ॥ पुस्तकमेवावलम्ब्य ॥ साधुत्वेनाचरितं ॥ अस्मिन्ग्रामे कुत्रचित्भवनं ॥ स चेदुत्तरद्वारेणायामप्रवेशानं कुरुष्व ॥ तत्र नारी केलिकलोलं दृष्टं तस्य ॥ उन्नतप्रकारवेष्टितस्य द्वारे श्यां स्थिता धिविमंटपस्य पुरतः द्वारस्य पश्चात्वीथिं प्रवेष्टव्या ॥ तदनंतरं मधुतरं काव्यनाटकालंकारवदनानिपुणमस्तु रकुमारसंमदंदां सदियां वाटिकामावेदइष्यंति ॥ पश्चीमभागे सुधाधवलविचित्रमभीत्तिभागं पश्य ॥ तद्वारवेदिकं ॥ विशालद्वारवेदिकं ॥ विशालद्वारशालं मामकं मंदिरं तिष्ठति ॥ यद्दृश्यामहारं प्रविश्य मन्नाम गृहित्वे ॥ तस्य गृहं कुत्रचेस्मि ॥ गोपीगोपालकोदेव इति वादर्षइष्यति ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२

वयस्य॥ तवसंपदं द्रष्टुं आगमिष्यामि॥ वयं॥ सखे गच्छ॥ मम संपदो नाम तव संपदः॥ ताः
संपदा न भवंति॥ याः सुहृज्जनेनानोपभुज्यते॥ आत्मना॥ ते खलु॥ सुहृदः॥ ये त्वदीय
वदनुभवंति॥ तं नाम सौहार्दं॥ युगपत्सुखेष्वपि यात न वर्तते॥ वयस्य॥ सत्यमात्थ भ
वान्॥ तीर्थमेताव॥ कीर्यं [illegible] मात्रं क्षेत्रमस्ति॥ अस्त्येवातिमात्रं॥ वयस्य॥ स्वयार्जितं
वा॥ पित्रार्जितं वा॥ पितामहार्जितं वा॥ सखे॥ तस्य॥ क्षेत्रस्य॥ एवं कृतिभोक्ता॥
अयमग्रजो अनुजाश्च म्हरीपालं मे एक गृहे निवसति॥ वेसपत्निकाः सुखेन वि हि
तविविधविद्याभ्यासाः पितृनिर्दिष्टषल्पपरायणाः॥ परस्परं अविरतप्रवर्द्धमानप्रे
मानुबंधस्निग्धा मः॥ ततः कालक्रमेण लब्धतोपनयनेषु॥ विवाहेषु पुत्रेषु संप्राप्तिविकृ
तादि सर्वस्वेत्यादिक्रमरोषं यथा चितं विभज्य पित्रा पृथक् पृथक् भुवनेषु वत्सारो मा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गं गा सिताः॥ पंचमथात्रसंन्निधायेवास्मिन्प्रपलार्थंस्थापितः॥ वयस्य॥ किं तत्रत्ना रोपि॥
तस्मिन्ग्रामेवसंति॥ नहिसर्वेनिवसंति॥ येकोनमहर्षेगेहंन्निधायतिष्ठति॥ द्विती
यस्त्वन्यग्रामेरक्षितुं स्थापितः॥ तृतीयोपिकमपिराजानमाश्रीत्य॥ अस्मिन्ने
वग्रामेनिवसति॥ सखे॥ किमसौ विद्वान्॥ तर्केषुख्यातं प्रकीर्तिं न तर्कवाद वित्॥ वे
दकोविदः व्याकरीणः विद्यायां निपुणः॥ स्वलंकारेकुशलः॥ अभिधानपति अ
भिधानः॥ आगमेषु भीष्मः भरतेः चतुरः॥ सिद्धियोगेषु प्रसिद्धः॥ ज्योतिःशा
स्त्रेषुप्रगल्भः॥ लक्षणशास्त्रेषु दक्षः॥ किं बहुना प्रख्यातः सकलकलासु॥ सखे
बहुभिःप्रश्नोसाविति विचक्षणः॥ किमेतावितं भवदग्रमानरीतहिंकीचे॥ नेह

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नार्था इति मन्महे यतः सांगपदक्रमं वेदं येनेक्षनास्य पुत्रान ध्यापयं ॥ मंदिरेसायां ह्मव
सन्तु ॥ सखि किं तु आहलणः ॥ अहो तेषांपि त्राणार्थं तः ॥ पुत्रीणां दूरे तानेव सुतार्थीति तिम
न्महे ॥ किं बहु भीः ॥ पुत्रैवलु मेकेनापि पुत्रेण सुचरितेन ॥ समस्तवस्तु संपत्तिमपि ॥
रत्न्यं खलु यह मम पुत्रस्य ॥ सुपुत्रलाभः सुकृतीनां ॥ इव तु केन पि वत्केन क्रान्तं नयंति ॥
वयस्य ॥ संसारमसारं परित्यज्ये ॥ असातु तुरंस्य स्वामी शरीरं ॥ श्रूयतामातः ॥ पु
रुषोत्तमं ज्ञाक्षारामं भीमेश्वरं ॥ सोरनाथं मेनाथनाथं ॥ महानीलं च ॥ संप्रत्यद्रष्टुं
इदानीं तु विश्वेश्वरोत्तं धानि वाराणसीं गंतुमिच्छामि ॥ सखे रंकुटुंबेन गंतुं न शक्नो
मि ॥ सखे ॥ जनिदिनं प्रवास दुःखं सोढुं नार्हसि ॥ आस्यामनवरतं वरघेघरानि द्दोषः ॥
सानुदघ्न पांसुकलित सकलमार्गः ॥ दुर्गमो मार्गः ॥ रंध्रपटलपरिवृत्तो विंध्यः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विंध्येचकालविंकरवालुकवनविधानलेरासक्रोधाव्याधाःप्रतिविपिनमाचरंति॥तत्र
तत्रबहुपयः प्रवाहासंततंप्रवहंति॥येवंविधेसति॥गंतुंकथं॥त्याहसंकरोतिभवान्॥
अतयेवश्रेयसंक्रमप्युपायंकथयामि॥तत्कालेनीलोत्पलदलश्यामंरामममनुस्मरन्॥
नित्यंसुखंभविष्यति॥ओ॥कोभवान्॥किंनामंतवद्रहकुतःसमागतोसि॥किंकिंनो
जनंद्रतं॥कुत्रगंतुमुद्युक्तः॥सर्वंकथय॥भद्रमस्तुभवतः॥अस्तिकश्चिद्दत्तरदेशे
महानग्रहारः॥धर्मवासोनामतत्राहंत्रिवेदीनःपुत्रधर्मसोनामअहमतिधेनिकः॥
तत्रांतसंतिग्रामाःगोमहिष्यः॥बहवःसंति॥सर्वेपयोगबलिवर्दाःसहस्रंसंति॥इदा
नींजनस्तावंतयेवहि॥सर्वेनाहंहृतार्थोसि॥प्रभातमारभ्यकोदरीदिनचर्या॥स
र्वे॥श्रृणुवक्ष्यामि॥प्रभातसमयेउत्थाय॥बहिःस्थरलादिकंकृत्वा॥शरीरशुद्धिंवि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१०

धाय॥सूर्योदयेस्नानपूर्वकंसंध्यावंदनंकृत्वा॥जपविधानानंतरंसूर्यदेवंनमस्कृत्वा॥
गृहमागत्यापितरौवंदे॥तदनुवृद्धानप्रणमामि॥अनंतरंमापलंगत्वातत्रोविनंतव्य
वहारंकृत्वा॥यत्रापिकर्तव्यंकिंचित्कृत्वा॥मध्यान्हसमयेगृहमागत्य॥इतेकिंचि
द्विश्राम्य॥आर्तिनित्वा॥आन्हिकंस्नानंकृत्वा॥माध्यान्हीकमनुष्ठानंकृत्वा॥दे
वपूजांविधाय॥ततौपासनःसादनिंसमागतंकंविडआलिंगंअग्रतोनिधाय
भुक्त्वा॥आंम्हणायतांबूलंदत्वाविसर्ज्य॥पश्चात्केलन्नेणासकुतीभक्तायांशय्या
यां॥सुखेनशय्यासनः॥तदीयबालकाअनुगालयंन्मतांतांवेलांनयंतिष्ठामि॥
स्यसंभोमवत्सरे॥श्रीपर्वतंसर्वद्वारेणआकर्षोस्मि॥नमामहेसमन्तये॥गणपतिगुरु
दुत्रमसंतंकुरवत्योभवंतः॥कस्मात्आगमनःकंदेशंअलंकुर्वंतीरम॥कांदीशमनं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

११

सहचरसमीरनीलयं ॥ मलयमद्राक्षं ॥ नञ्चनच मनोहराणि ॥ पुष्पाणि पश्यन् ॥ आगत्य संप्रो
मत्यर्गं ॥ श्रीपर्वतं पूर्वद्वारेण आरुढोस्मी ॥ तमारुह्य भक्त्यै ॥ गम्यमल्लिकार्जुनमद्राक्षं कु
र्वत्याभवंतः ॥ कस्मात् आगतः कं देशं अलंकुर्वतीस्म ॥ कांदीशामलंकर्तुं इह आयांतु ॥
कुत आगच्छतां ॥ कस्मादेशादागताः भवंतः ॥ महाराष्ट्रदेशात् समागता वयं ॥ भेदयं ॥ व
यं ॥ वैशेषीकाः कामागमनकारणं ॥ श्रीमागमनप्रयोजनं ॥ न ज्ञयत्किंचीत् प्रयोजनम् मु
मुद्यस्य समागतमस्माभिः ॥ का वा जन्मभूमिः ॥ क्षेमि ॥ किं कुलं ॥ किं नामधेया भवं
तः ॥ इतागंम्य तां ॥ आगम्यते ॥ इहोपविश्यतां ॥ उपविश्यते ॥ सुखसंभाषणं ॥
श्रूयतां ॥ श्रूयते ॥ अस्मीन्नस्मिन्देशे धर्मः प्रवर्तनं ज्ञायो विद्यते ॥ कथयंतु भवंतः ॥ द्रावि
ड देशो वा ॥ कर्नाटकदेशो वा वर्तते ॥ प्रति निसिद्वतरा ॥ अहोनिर्णत्वमादंसा धारणं

३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रेयेषादीनवर्या ॥ किं मंद्यवसरसा ॥ कथयपुराणनाल्कय त्वं हयं गविनमाज्यं हिंगु
संगपरिलितस्तूपं ॥ मरिचचूर्णं संपक्वानि कुष्मांडानि पटोलिकाः शालाटोनि ॥ मथ
रत्नरखुकुसारवातिं सीखर्णिचारवाद्य ॥ कठदधमयाश्रुतं ॥ अत्रागच्छवयस्य ॥ पुनः
कथ्यतां ॥ अस्ति कश्चिद्दीपवीजनमनोहरो महानग्रहारः ॥ तत्रग्रामे निवसं धसी
लोनाम ॥ षोडशावर्षे समये विद्याभ्यासनकर्तुं अहं देशांतरं पुनः गतिस्मित
तः सकलकलाप्रौढानां सतां सन्निधौ किंचित्कालं स्थितवा ॥ वैशेषिकन्यायशास्त्रे
श्रुतत्रैव कंठाभरणयमुरवान् कारांनश्चेषं ॥ ततः कलिंगदेशमागत्य ॥ चतुर्वेदच
तुरो भूत्वा ॥ कलिंगदेशोद्भजीतो भूत्वा ॥ तत्र संवत्सरचतुष्टयं अधिष्ठितं ॥ तदुत्त
पांब्रदेशां प्रविश्य ॥ भोजनैः कंचित्कालं गमतांतं मवागभवं रहयं ॥ कुसुमशार

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भवतां ॥ अकुशलता ॥ अहो अलसता ॥ अहो प्रकाशातिशाय ॥ गुरुपरंपरया समागता
योग्यता ॥ इममेव योग्यता नाम ॥ प्रश्नं ॥ विवेकचतुराः ॥ संप्रति सर्वज्ञा भवंतः ॥ अथ पु[illegible]ण्य
धिक्का भवंतः येनादृशं प्रयोगं केवा मनंति ॥ वंगमनः शायैः आराधयन् क्रमेण प्रदक्षिणी ॥
परीक्ष्याम्यागतोऽस्मि ॥ तस्य ॥ भवान् वदान्यः ॥ किंवक्ष्यम् ॥ तत्र समीपे विहिरण्या सवक्षोविद
रण चतुरन रवरं प्रणम्य तत्र पंचदिवसान् स्थित्वा ॥ सौराष्ट्रं गत्वा ॥ सोमेश्वरं दृष्ट्वा ॥ ततः
परं वेदशास्त्रप्रविणम् सुराले वृत्तांन गरीमवलोकयन्त्र वपुरे गत्वा ॥ तत्र भगवंतं ॥
श्रीरंगपाणिमाराधयन् राजपुरोहितभवनेषु भोजनं कुर्वन् ॥ नानादेशांतरसमाग
तै वादिऽभीगों[illegible] छिंकुर्वन् निष्कंटकदाचित् विद्वत्सदसमये रामदेवस्य पुरः ॥ तत्रैतं
त्रैव्याकरणे चतुर्वेषु ॥ सोमसूर्ये सिद्धांत संकीर्तासु च ॥ किंबहुना ॥ सकलकलासु परीक्षा

दं

23

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२

मा कलय्य ॥ विश्वविद्याविशारदास्तेषु यं विश्वविद्याविशारदास्ते भवंतः ॥ केषु केषु शास्त्रेषु
श्रमपरिताः ॥ पूर्वजन्मनि ॥ पुण्यमुपार्जितमेव ॥ पूर्वोपार्जितं पुण्यमेव सर्वं संपादयेति
विधिवीक्षितं चीर्वं ननु ॥ विधिविलसितं तादृशं खिन्नं खलु ॥ सर्वत्र विधिरेव वि
लसति ॥ विधिविलसितं बलियः ॥ किं कर्मः कर्मविपाको बलवान् ॥ शास्त्रेषु परी
चयति भवतां मतिर्हि ॥ सकलकलाकोविदा भवंतः ॥ भवदर्शनं संसारखिन्नं नमिव प्रति
भाति ॥ सुखपंकजरंगनर्त्तकी वर्त्तते ॥ सरस्वति गीर्वाणवाण्यां त्वनिमतिपरिवि
ताभवतः ॥ युष्माकं प्रसादात्सर्वसमापं भवत्येव ॥ भवतां प्रसादेन किं किं न सिध्यति ॥
नः सर्वं सिद्ध्यत्येव ॥ भवतां समागमनप्रभृतीवः ॥ पूर्णमनोरथा धन्या ॥ वयमिति
मन्यामहे ॥ बहु[illegible]नां वयमीदानिं धन्याः ॥ त्वपरहितमीतमधररभाषणाकुर्माद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लं भा ही नो जंनाः सुभा ही ॥ दुर्जनजनाः महात्मानः क्रीयंतः ॥ संती ॥ लोके बहुजनेव
कुन्नाः विर्यंते किं तैः ॥ सत्स्य यनवादानि रिभाल मो मत्सीत दुर्जनः सज्जनवाक्कुरतये
वपरीहरति ॥ तेषां विदुषां वाग्मि ॥ त्वमेवनष्टलोति ॥ श्ट एवं नपा ॥ नजानाति ॥
ज्ञानं नविनभावते ॥ आषमाणमपि विपरीतं वदति ॥ नास्तीकतामेव प्रत्यक्षयेति ॥
गघवमेव प्रकटयति ॥ उदारतां दूरीकरोति ॥ किं तेनवरांके नादरं मरेण ॥ भवादि
त्राः क्रीयंतः संति ॥ किं वा किं बहु भी ॥ विताकैः यदि त्वादृशाये भो ष्यलं ॥ बहुभिर्भषत्वैः
रलं मे अंतरमयतिवरं ॥ दूरादागतोस्मि ॥ भवंतं द्रष्टुं भवद्दर्शनानंतरे मदूरे परीयाप
पतीतः ॥ कीदृशा भवंतः ॥ किमस्मां प्रार्थयंते ॥ कोमी लाषो हृदि परीस्फुरति ॥ कोसौम
नोरथः ॥ कीदृशी वांछा ॥ वयमिदानीमान्या ॥ भवंतो प्यस्मान्न परान्ष्टंते ॥ आगतं किं कर्मः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

।३

नेखलुमहांतोयेसमपरार्थं अर्थमार्जयंति ॥ अहोतेषामेका अज्ञापयंत ॥ पुष्पदन्ता
नाडापुराणंवर्तते अत्युपकारनारपेक्षं ॥ परहितंकुर्वंतीसाधवः ॥ परहितरहितानांजन्मनिर
र्थकंभवति ॥ नेष्केवलीनस्य ॥ कैर्धनैः श्लाघ्यतीकीर्तिमुपार्जयंनजाते ॥ कीर्तिहीनः पुरुषः ॥ नं
पशुरेव ॥ त्यागक्रियाशून्येन धनेन नकी ॥ त्यागभोगायेवखलुधनं ॥ धनंहिपुरुषा
र्थसाधनं ॥ पुरुषार्थशून्यासंपत्तकेन विज्ञायेत ॥ सेवसर्वप्रसीद्धमध्यास्ते ॥ याना
मभोग्य ॥ भवस्य ॥ लोकजनस्यकदाप्ययं मासिघ्नः ॥ भवकुलीनोवर्तते ॥ पुष्पदीयाः
कुत्राल्पीनोवर्तते ॥ सुखिनोवर्तते ॥ मदीयाः कुत्रसंति ॥ ग्रामं

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M-1578 Dist. Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=25.08.20 12:07
,TRANSFERRED=2020/08/25 at 12:12:16
,PAGES=26
,TYPE=STD
,NAME=S0003538
,Book Name=M-1578-BHASHA KUSUM
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection